УДК 338.2:355.1]:94
DOI https://doi.org/https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.4.29

Сагайдак Ілля Вадимович,
кандидат економічних наук,
докторант кафедри соціальної філософії,
філософії освіти та освітньої політики
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
orcid.org/0009-0000-8622-3704
i.v.sahaidak@udu.edu.ua

РОЛЬ МІЛІТАРНОГО СЕКТОРУ В ЕКОНОМІЧНІЙ ПОЛІТИЦІ: ІСТОРИЧНИЙ ВИМІР

У статті здійснено глибокий історико-економічний аналіз мілітарного сегменту як структурного елементу економічних систем у різні історичні епохи та політичні режими. Досліджено двоаспектну природу мілітаризації: з одного боку – як фактор економічного стимулювання, індустріалізації та технологічного прогресу, а з іншого – як джерело ресурсного виснаження, бюджетних перекосів, соціальної нерівності та репресивного контролю з боку держави.

Проаналізовано історичну динаміку взаємодії між війною, економікою та політикою, акцентовано тісне переплетення військової могутності з економічною ефективністю. Здійснено порівняльний аналіз мілітаризації економіки СРСР, фашистської Німеччини та Північної Кореї, яка виступала інструментом політичного контролю та геополітичного тиску, водночас сприяла інституційному занепаду, порушенню соціального балансу та технологічному гальмуванню цивільних галузей.

Висвітлено роль мілітарного сектору в кон'юнктурному зростанні капіталістичних економік, зокрема в контексті приватного бізнесу, який отримував надприбутки під час воєнних конфліктів, що породжувало моральні й етичні суперечності. Розглянуто економічні наслідки гонки озброєнь, перетворення військово-промислового комплексу на домінантну силу у плановій економіці, а також вплив військових витрат на інші сектори: соціальну сферу, освіту, охорону здоров'я.

Виявлено парадокси мілітаризації – її здатності водночас активізувати виробництво та поглиблювати кризові явища, створювати робочі місця та підривати людський капітал, стимулювати інновації та спричиняти дегуманізацію суспільства. Обґрунтовано необхідність балансування мілітарного сегменту в межах національної економіки, з урахуванням безпекових викликів, гуманітарних пріоритетів та стратегічної стійкості.

Ключові слова: мілітаризація економіки, військово-промисловий комплекс (ВПК), тоталітарні режими, економіка війни, військові витрати, державна політика.

Sahaidak Illia,
PhD in Economics,
Doctoral Candidate at the Department of Social Philosophy,
Philosophy of Education and Educational Policy
Dragomanov Ukrainian State University
orcid.org/0009-0000-8622-3704
i.v.sahaidak@udu.edu.ua

THE ROLE OF THE MILITARY SECTOR IN ECONOMIC POLICY: A HISTORICAL PERSPECTIVE

This article presents an in-depth historical and economic analysis of the military segment as a structural element of economic systems across various historical epochs and political regimes. The dual nature of militarization is examined: on one hand – as a driver of economic stimulation, industrialization, and technological progress; on the other – as a source of resource depletion, budgetary imbalances, social inequality, and repressive state control.

© Сагайдак І. В., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

The article analyzes the historical dynamics of the interaction between war, economy, and politics, highlighting the close intertwining of military power with economic efficiency. A comparative analysis of the militarization of the economies of the USSR, fascist Germany, and North Korea is conducted. In these cases, militarization served as an instrument of political control and geopolitical pressure, while simultaneously contributing to institutional decline, disruption of social balance, and technological stagnation of civilian sectors.

The role of the military sector in the cyclical growth of capitalist economies is also examined, particularly in the context of private business, which reaped superprofits during armed conflicts – raising moral and ethical controversies. The article explores the economic consequences of the arms race, the transformation of the military-industrial complex into a dominant force in planned economies, and the impact of military expenditures on other sectors such as the social sphere, education, and healthcare.

The paradoxes of militarization are identified – its ability to simultaneously stimulate production and deepen crises, create jobs and undermine human capital, promote innovation and contribute to the dehumanization of society. The article substantiates the need to balance the military segment within the national economy, taking into account security challenges, humanitarian priorities, and strategic resilience.

Key words: militarization of the economy, military-industrial complex (MIC), totalitarian regimes, war economy, military expenditures, state policy.

Актуальність дослідження. Проблема дослідження полягає в суперечливій ролі мілітарного сегменту в економічному розвитку держав. З одного боку, мілітаризація часто слугує каталізатором індустріалізації, технічного прогресу, розвитку інфраструктури та посилення національної безпеки. З іншого – вона несе загрозу ресурсного виснаження, соціально-економічного дисбалансу, репресивного державного контролю, деградації людського капіталу та занепаду цивільних галузей економіки.

Дослідницький інтерес зосереджується на визначенні історичних закономірностей і механізмів впливу мілітарного сектору на економіку в різні епохи та політичні режими. Особливо актуальним є виявлення меж доцільності мілітаризації, аналіз її наслідків у контексті національної безпеки, економічної стабільності, гуманітарних пріоритетів і соціальної справедливості.

В основі проблеми лежить потреба у формуванні збалансованої державної політики, що враховує як безпекові виклики, так і загрози, пов'язані з гіпертрофованим розвитком військово-промислового комплексу, особливо в умовах тоталітарного управління.

Метою статті є історико-економічний аналіз мілітарного сектору як структурного елементу національних економік у різні історичні епохи, визначення його двоїстої природи – від стимулювального чинника індустріалізації, технічного прогресу та посилення національної безпеки до джерела ресурсного виснаження, соціального дисбалансу й деградації цивільних галузей.

Виклад основного матеріалу. Воєнна промисловість та наукові відкриття в галузі військової науки є рушійною силою розвитку економіки як у воєнний, так і в повоєнний часи. В історії людства відома низка прикладів, коли саме воєнна галузь економіки ставала локомотивом економічних змін у державі, засобом інтенсифікації економічних процесів. У зв'язку із цим доречно зупинитись на історичній ролі мілітарного сегменту в розвиткові економіки.

В. Подлєсна характеризує дану проблему загалом і зауважує, що воєнна й економічна політика демонструють тенденцію до взаємозумовленості від існування прадавніх цивілізаційних систем. Розвиток економічного потенціалу суспільства, який задовольняє соціально-економічні потреби людини, привів до поділу праці, створення надлишкового продукту, як наслідок, до появи соціально-класової нерівності, що відображалась у ступені доступу до приватної власності. Одночасно зі становленням інституту приватної власності формуються два протилежні напрями діяльності, що мають зміцнювати соціально-державні утворення – войовничо-загарбницький і мирний, тобто праця. Останній вид діяльності пов'язаний зі створенням сукупного соціально-економічного продукту, а інший – з відчуження матеріальних активів насильницьким шляхом в інших, зазвичай слабших, народів, соціальних груп тощо. Інституціональні передумови для таких процесів забезпечуються соціальними структурами, які захищають право вищих соціальних груп суспільства на здійснення войовничо-загарбницької діяльності. «Насамперед це інститут приватної власності на найважливіші для конкретної історичної доби чинники виробництва. Існує войовничо-загарбницька

діяльність внутрішнього і зовнішнього характеру. Внутрішня – це діяльність із привласнення більшої частини виробленого сукупного суспільного продукту. Зовнішня – це діяльність, спрямована на загарбницьке освоєння зовнішніх матеріальних умов, необхідних для подальшого розвитку продуктивних сил (Подлєсна, 2013, с. 75).

Отже, мілітарний складник у розвитку економіки по своїй суті зумовлений агресивною природою людини, її схильністю до завоювання та підкорення інших народів, держав, їхніх ресурсів, що має бути забезпечено власною військовою могутністю.

Роль мілітарного сегменту в розвитку держави, зокрема й економіки, свого часу визначав відомий дослідник М. Ман, який підкреслював, що мілітаризм є однією з найважливіших і найпотужніших характеристик суспільних організмів. Саме він є виразником і концентрованим виявом національно-культурного та соціально-класового інстинкту самозбереження. Це основний інстинкт, що відтворюється у сталих і традиційних формах існування націй. На його думку, історія мілітаризму демонструє сутнісні характеристики цивілізаційного розвитку людства та його головну рушійну силу. Водночас дослідження капіталістичного мілітаризму сприяє розкриттю прихованих та не завжди очевидних коренів капіталізму (Mann, 1984).

У всі історичні періоди розвитку людства мілітарний сегмент економіки відігравав важливу роль для інтенсифікації економічної системи, але водночас, у разі надмірного його зростання, ставав негативним чинником (гальмом) соціально-економічного прогресу.

Як доводять науковці, надмірна мілітаризація економіки держави, її зовнішньої і внутрішньої політики призводить до посилення гонки озброєнь, збільшення чисельності війська та бюджетних витрат на військову сферу. У підсумку відбувається розростання військово-промислового комплексу (далі – ВПК), можуть виникати ознаки (сегментні або системні) внутрішньої економічної кризи, що проявляється у збагаченні військово-політичної еліти держави, а також у деструктивних бюджетних процесах і виснаженні ресурсів надмірно мілітаризованої країни, що супроводжується падінням внутрішніх соціально-економічних показників, зниженням життєвого рівня основної маси населення, зменшенням витрат на соціальні програми, освіту й охорону здоров'я.

Звертаючись до історії питання, зауважимо, що проблема мілітаризації країни загалом і економіки зокрема постала у зв'язку з наполеонівськими війнами. Варто зазначити, що сам термін «мілітаризм» уперше було використано в середині XIX ст. для характеристики режиму Наполеона III у Франції. Після франко-прусської війни 1870–1871 рр. і особливо на початку XX ст. мілітаризм як явище набув глобальних масштабів, що було зумовлено жорсткою конкуренцією та загостренням суперечностей між впливовими капіталістичними країнами. Надалі, після Другої світової війни, мілітаризм став складником політики протистояння двох соціально-політичних систем (капіталістичної та комуністичної), що призвело до холодної війни. У цей період найнебезпечнішим виявом мілітаризму було нарощення ракетно-ядерних озброєнь США та СРСР (Перепелиця, 2019).

Для підтримання конкурентних переваг у військовій сфері країни в різні історичні часи забезпечували відповідний розвиток військової промисловості, переводили окремі галузі економіки в мирний час у режим «подвійного призначення» – воєнний і цивільний. Особливого розвитку мілітарний сектор економіки набував під час війни, коли держави змушені були витрачати значні ресурси на військово-промислову галузь.

Після проведення аналізу історичного досвіду людства можна констатувати, що мілітарний сегмент є традиційним складником існування економіки країн – у разі його помірного розвитку він сприяє активізації економічних процесів, забезпечує обороноздатність держави, натомість гіпертрофована мілітаризація економіки стає причиною системної економічної кризи, згодом детермінує занепад соціальної сфери та диспропорцію галузей економічної системи загалом.

Кожна держава протягом історичного розвитку намагалась знайти оптимальне співвідношення витрат на мілітарні та цивільні потреби. Від вдалого вирішення цієї проблеми напряму залежало як загальне економічне процвітання країни, так і розвиток її окремих сегментів.

На переконання К. Возьного, будь-яка війна була «золотим дном» для активізації приватного бізнеса. У великому приватному бізнесі

такі факти зазвичай не афішуються, але значні капітали створювались бізнесом під час криз, воєн, масового зубожіння населення, банкрутства країн. Це зумовлено тим, що збільшення чисельності війська під час війни потребує значних обсягів озброєння, продуктів харчування, амуніції, техніки, боєприпасів, паливо-мастильних матеріалів, запчастин тощо (Возьний, 2010, с. 13).

На нашу думку, розвиток мілітарного сегменту економіки варто оцінювати і з духовного, морального погляду – з одного боку, зміцнення потенціалу армії сприяє посиленню національної безпеки, дозволяє захистити власний народ від знищення, а із другого – мілітарний бізнес може перерости в «бізнес на крові», особисті інтереси підприємців, задіяних у військових замовленнях, можуть стати первинними щодо таких цінностей, як патріотизм, гуманізм, справедливість.

У результаті проведеного аналізу впливу війни на розвиток економіки автори британського “The Economist” зазначають, що Друга світова війна пришвидшила прогрес у таких галузях, як ракетобудування, обчислювальна техніка, ядерні технології, сприяла появі інших відкриттів. Водночас, ця війна забрала життя приблизно шістдесяти мільйонів людей, фактично позбавивши економіки низки країн значної кількості робітників і суттєво знизивши рівень їхнього людського капіталу. Також варто враховувати, досліджуючи жорсткі економічні реалії, жахливі людські трагедії, що були спричинені війною. Автори даної роботи констатують – «не посперечаєшся, що підготовка до війни може сприяти економічному зростанню, наприклад, згадаймо Манхеттенський проєкт, утім, це не означає, що для його втілення мають бути пожертвувані сотні тисяч життів» (Чи може економіка виграти від війни, 2014).

Отже, історична роль мілітарного сегменту в розвитку економіки є суперечливою. З одного боку, якщо мілітарний сегмент економіки органічно вплетений в економічну систему держави й не створює диспропорцій щодо розвитку інших галузей, він відіграє позитивну роль, може стати локомотивом прогресу окремих секторів економіки та всього економічного організму. Із другого боку, наскрізна мілітаризація економіки зазвичай призводить до непропорційного розподілу валового національного продукту, деградації інших економічних сегментів, не задіяних у військово-промисловому комплексі. Також мілітаризація економіки є необхідним кроком під час війни, який забезпечує обороноздатність держави, зміцнює національну безпеку. Історія свідчить, що розвиток мілітарного сегменту економіки може стати тригером для активізації інших економічних підсистем, відіграти роль технологічного та наукового флагмана.

Для деталізації вищеозначених тез зосередимо увагу на мілітаризації економіки у країнах агресивно-тоталітарного типу. Як відомо, мілітаризація економіки є іманентною рисою всіх тоталітарних держав, які перебувають у стані явної або удаваної ворожнечі з багатьма країнами та перманентно готуються до війни. Фактично мілітаризація економіки виступає чинником мобілізації суспільства та виправдовує жорстку систему управління громадянами й упровадження суворої системи покарання (навіть за незначні правопорушення). Розглянемо особливості мілітаризації економіки тоталітарних держав на прикладі СРСР, фашистської Німеччини, Північної Кореї.

Значне зростання мілітарного сегменту економіки розпочалось у СРСР у 30-х рр. XX ст., коли радянські керівники усвідомили науково-технічне та технологічне відставання держави на тлі реальної загрози майбутньої війни. СРСР за різними параметрами наукового, промислового та військово-технічного характеру відставав від західних країн орієнтовно на п’ятдесят – сто років, цей розрив необхідно було подолати за десять років. Саме в цей час розпочинається так звана індустріалізація, яка супроводжувалась небаченими параметрами гонки озброєнь. У той час оборонно-промисловий комплекс СРСР насичують найсучаснішими технологіями, кваліфікованими інженерними та робочими кадрами, залучають до модернізації ВПК іноземних фахівців. Результати цих процесів такі: «Упродовж 1932 р. у СРСР було випущено 3 032 танки й танкетки, для порівняння – у Франції тільки 280, а у Великій Британії – 405. Тільки один Харківський паровозобудівний завод ім. Комінтерну впродовж 1932–1933 рр. випустив 620 танків. Собівартість кожного була в межах 60 тис. рублів, разом – 37,2 млн рубля. За гроші, витрачені на виробництво радянських

танків, можна було купити, за тогочасними цінами, 148,8 тис. т борошна й прогодувати 1 млн осіб упродовж шести місяців» (Козицький, 2012, с. 55).

Можна констатувати, що сталінське керівництво розпочало змагання радянського ВПК з воєнною індустрією західних країн, готуючись до війни. Маючи перспективні плани наздогнати та перегнати демократичні країни, передусім США, за мілітарними показниками, керівництво СРСР свідомо заклало основи для дисбалансу між воєнними і цивільними сегментами економічної системи – випуск товарів широкого вжитку, соціальна сфера мали другорядне значення порівняно з військовими потребами. Лідери капіталістичних держав також дбали про технологічне переоснащення ВПК на основі конкуренції, залучення приватного бізнесу тощо. А в Радянському Союзі діяла забюрократизована та негнучка адміністративно-командна система, яка заважала оперативно реагувати на зміни економічної кон'юнктури. «Закордонні економісти Л. Мізес, Ф. Хайєк вказували на іманентні властивості вульгаризованих уявлень про закони економіки, що відсікали ринкові відносини, вільну конкуренцію та приватну власність і автоматично прирікали створену панівною верхівкою СРСР соціально-економічну систему на періодичні кризові явища та кінцевий програш у змаганні з розвиненими капіталістичними країнами» (Вєтров & Саханчук, 2022, с. 11).

Мілітаризація економіки в Радянському Союзі супроводжувалась посиленням репресій проти власних громадян, згортанням громадянських прав і свобод, перетворенням держави на «військову казарму».

Необхідно зазначити, що мілітаризація економіки СРСР була зумовлена природою тоталітаризму та постулатами комуністичної ідеології (боротьба за перемога комунізму у планетарному масштабі, ідея перманентної революції та класової боротьби), що накладало відбиток на структуру й особливості функціонування ВПК.

Загалом, структура радянського ВПК була закамуфльована за різноманітними зв'язками з інститутами військового та невійськового характеру: політичні інститути (ЦК КПРС), військові інститути (армія і флот), військово-політичні структури (МВС і Державної безпеки), адміністративні та господарські інститути («Держплан», «Госснаб», міністерства і відомства). Відповідно кожні з них, у межах своїх повноважень, реалізовували різноманітні загальні та спеціальні функції щодо розвитку та зміцнення ВПК Радянського Союзу. У своїй єдності дані інституції являли собою адміністративний стрижень військово-мобілізаційної державної системи, яка була спрямована, у разі війни, на перетворення країни на єдиний централізований військово-оборонний комплекс. У різні історичні періоди існування СРСР склад інституцій, що були відповідальними за функціонування оборонного комплексу держави, зазнавав трансформацій (Сальнікова, 2014).

Надалі (80–90-ті рр. XX ст.) гіпертрофований ВПК став однією із ключових причин економічного занепаду СРСР – воєнні видатки неухильно збільшувались, що зумовило негативні процеси в економіці. Стало цілком зрозуміло, що досягнути паритету в гонці озброєнь, військово-промислових можливостях між США та СРСР є вкрай проблематичним для економіки «країни Рад». У цей період економіка США була на підйомі, демонструвала стійке зростання і випереджала СРСР за низкою ключових показників, як-от: собівартість продукції, технологічність економічних галузей, швидкість упровадження інновацій у виробничий процес, кооперація з іншими країнами тощо. Натомість Радянський Союз перейшов у затяжний кризовий період, який охопив усі сфери політичного, суспільно-економічного, духовного життя і, у підсумку, призвів до розпаду радянської імперії. Необхідно підкреслити, що «радянська економічна система мала набагато більше навантаження, ніж США в гонці озброєнь. Воно було пов'язано із забезпеченням населення загальнодоступними найважливішими соціальними благами, які надавалися безкоштовно: гарантоване працевлаштування, безоплатна освіта, медицина, доступне житло, низька вартість комунальних послуг. Також військово-промисловий комплекс не виконував достатньою мірою ні мультиплікативної для економіки, ні антициклічної функцій» (Майовець & Ярема, 2015, с. 200–201).

Радянська економіка була переобтяжена й значними фінансово-економічними, воєнними, ресурсними зобов'язаннями перед країнами-сателітами соціалістичного табору та їх симпатиками, надаючи їм фактично

безкоштовно природні ресурси, військову допомогу, матеріально-технічне обладнання та інше. Непомірні витрати на ВПК своєї країни та країн-союзників ще більше посилювали кризові явища в економічній системі Радянського Союзу.

Вочевидь, надмірна мілітаризація економіки в СРСР виснажувала ресурси країни, робила її неконкурентною в інших економічних галузях порівняно із західними країнами. Мілітаризація економіки як підґрунтя гонки озброєнь призвела в підсумку до значних диспропорцій у народному господарстві та стала одним із чинників розпаду Радянського Союзу.

Схожі з радянськими процеси в економіці відбувались і у фашистській Німеччині, яка за часів Гітлера почала здійснювати агресивну зовнішню політику та готуватись до війни. У цьому контексті О. Шевченко підкреслює, що «нацистська ідеологія почала впроваджуватись в усі сфери державного, громадського, культурно-освітнього життя. Почалась повна мілітаризація економіки, уся промисловість працювала на підготовку країни до війни для реалізації ідеї «життєвого простору» для німців» (Шевченко, 2008, с. 23).

Нацистська ідеологія. як і комуністична, була спрямована на зовнішню експансію, повернення територій, утрачених Німеччиною в результаті «несправедливого» Версальського мирного договору, що передбачало тотальну мілітаризацію економіки, держави та суспільства.

Речник Інституту національної пам'яті й історик доктор Рафал Лєскєвич в описі агресивної, мілітарної природи фашистської Німеччини та функціонування її економіки зазначає, що витрати на військо та його потреби становили кілька десятків відсотків бюджету Третього рейху. Ця країна досить швидко могла стати банкрутом, на чому наголошували економічні фахівці. Декілька років поспіль дана держава не змогла б утриматись, якби не війна. Для Німеччини війна була необхідна як засіб розширення «життєвого простору» та технологія пограбування народів, що відкривала шлях до матеріальних активів завойованих держав (Польщі, зокрема). На думку вищезгаданого науковця, «німці в окупованій Польщі грабували промисловість та захоплювали польські заводи для власних потреб, а до поляків ставилися як до дешевої робочої сили» (Речник Інституту національної пам'яті: економіка Третього рейху потребувала війни, 2023).

Фактично німецька концепція мілітаризації економіки тих часів передбачала активне залучення матеріальних ресурсів та робочої сили з окупованих територій, широкомасштабне пограбування держав і народів.

Історики свідчать, що під час Другої світової війни в нацистській Німеччині примусово працювало приблизно 9–10 млн працівників із двадцяти шести держав Європи. Понад два мільйони таких робітників було примусово вивезено з території України. «На міжнародному воєнному процесі в Нюрнберзі націонал-соціалістична «програма рабської праці» була одним із чотирьох головних пунктів звинувачення проти провідних німецьких політиків та промисловців і кваліфікувалася як злочин проти людства» (Маршицька & Болтаєвський, 2014, с. 170).

Фашисти створили розгалужену систему концентраційних таборів, в'язні яких працювали в нелюдських умовах на підприємствах Німеччини, передусім на заводах військово-промислового комплексу.

Історики констатують, що концентраційні табори в Німеччині з'явились ще на початку тридцятих років. На початку фізична праця використовувалась для «виховання» в'язнів, а пізніше примус до фізичної праці став ще й засобом знищення неблагонадійних громадян. Загалом можна стверджувати, що примусова праця була складником економічної системи нацистів. Під час Другої світової війни в Німеччині виник дефіцит робочої сили, який став відчутний після поразки німців у Сталінградській битві. «Цю проблему вирішували, залучивши примусову працю численних полонених у німецькій промисловості. У період 1943–1944 рр. Райх заснував сотні таборів на промислових підприємствах і поблизу них» (Лисенко, 2012, с. 16–17).

Показово, що всі тоталітарні країни, Німеччина зокрема, використовують безкоштовну, «рабську» працю (трудові армії, політв'язні, військовополонені тощо) для мілітаризації економіки та зменшення собівартості продукції. Зокрема, СРСР активно задіював працю в'язнів, а Німеччина – військовополонених і громадян, примусово вивезених з окупованих країн.

Сутність тоталітарних режимів є незмінною, наприклад, із середини XX ст. і дотепер

Північна Корея, як осередок тоталітаризму, також демонструє високий рівень мілітаризації економіки.

Беручи до уваги значну закритість цієї країни, фахівці зазначають, що економіка Північної Кореї з 1960-х рр. розділена на два сегменти – воєнний і цивільний. Показово, що перший функціонує незалежно від того, чи прогресує другий. Розподіл ресурсів усебічно контролюється урядом. Важливо, що з 1966 р. Північна Корея витрачає приблизно третину ВВП на оборонну промисловість. Започаткований у 70-х рр. XX ст. Комітет другої економіки дотепер здійснює контроль основної програми держави – ракетної. У лютому 2013 р. Кім Чен Ин схвалив базовий напрям державного розвитку – «Політику рівноправного акценту на економіку та ядерну енергетику», згідно з якою військова та цивільні сфери економіки мали розвиватись гармонійно. У реаліях першочерговим є військовий сегмент, який розвивається коштом цивільного. «У травні 2016 р. Кім Чен Ин представив нову п'ятирічну програму – «Національну стратегію економічного розвитку». За нею економіка мала зрости щонайменше на 8%. Для цього треба було скоротити видатки на оборону, але вони залишилися на тому ж рівні, а подекуди й збільшились. За оцінками Державного департаменту США, КНДР витрачає на свій військовий сектор приблизно $4 млрд на рік – це майже чверть ВВП країни» (Скібіцька & Коберник, 2024).

За даними експертів, у Північній Кореї функціонує приблизно триста воєнних заводів, на яких задіяно 500 тисяч робітників. За приблизними оцінками фахівців, питома вага ВПК в економічній системі КНДР становить від 30 до 60%, а об'єм річного виробництва продукції оцінюється в межах десяти мільярдів доларів. Витрати на ракетні програми становлять в еквіваленті 600 мільйонів доларів кожного року, а приблизні витрати на ядерні розробки – еквівалент 700 мільйонів доларів щорічно. Зазначимо, що до 2022 р. північнокорейська пропагандистська машина в репортажах і публікаціях у ЗМІ не «помічала» військові заводи, а військове промислове виробництва відносили до «підприємств загального характеру». Показово, що у 2022 р. спостерігаються ідеологічні зміни щодо висвітлення розвитку північнокорейського ВПК – в офіційних ЗМІ з'являються приблизно вісімнадцять публікацій про відвідування Кім Чен Ином військових заводів КНДР для інспектування якості їхньої роботи (КНДР має 300 військових заводів, на яких працює 500 тисяч працівників, і ще це не всі важливі цифри, 2024).

Висновки. Історія людства засвідчила, що мілітарний складник в економічних процесах по суті зумовлений агресивною природою людини, її схильністю до завоювання та підкорення інших народів, держав, їхніх ресурсів, що має бути забезпечено власною військовою могутністю. Мілітарний сегмент економіки органічно вплетений в економічну систему держави, який не створює диспропорцій щодо розвитку інших галузей, відіграє позитивну роль і може стати локомотивом прогресу окремих секторів економіки та всього економічного організму. Натомість наскрізна мілітаризація економіки зазвичай призводить до непропорційного розподілу валового національного продукту, деградації інших економічних сегментів, не задіяних у діяльності ВПК.

Так, мілітаризація економіки є іманентною рисою всіх тоталітарних держав, які перебувають у стані ворожнечі з багатьма країнами та перманентно готуються до війни. Фактично мілітаризація економіки виступає чинником мобілізації суспільства та виправдовує жорстку систему управління громадянами й упровадження суворої системи покарання. Яскравими зразками мілітаризації економіки тоталітарних держав є діяльність економічних систем СРСР, фашистської Німеччини, Північної Кореї.

Список використаних джерел:

Вєтров, І., Саханчук, В. (2022). Соціально-економічний вимір відбудови індустрії України у другій половині 40-х років: методологічні аспекти викладання в історичних курсах. *Наукові записки Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія: Педагогічні науки: збірник наукових статей*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, CLIV (154), 5–19.

Возьний, К. З. (2010). Війна: від економічних мотивів до наслідків. *Економічний часопис XXI,* 9–10, 13–18.

КНДР має 300 військових заводів, на яких працює 500 тисяч працівників, і ще це не всі важливі цифри. *DEFENSE EXPRESS,* 2024. https://defence-ua.com/weapon_and_tech.html (дата звернення: 09.03.2025).

Козицький, А. (2012). *Історія України.* Львів: ЛА «Піраміда», 256 с.

Лисенко, О. (2012). Примусова праця: поняття, явище, історичний контекст. У Р. Пилявець, В. Яременко (Упорядн.). *Війна. Окупація. Пам'ять: Примусові робітники з України в окупованій Європі: матеріали Всеукраїнської наукової конференції, м. Київ, 27 вересня 2012 р.* (с. 15–20). Український інститут національної пам'яті, Інститут історії України НАН України. Київ: НВЦ «Пріоритети».

Майовець, Є., Ярема, О. (2015). Мілітаризація економіки як чинник економічного зростання в Україні. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України,* 25.3, 199–206.

Маршицька, В., Болтаєвський, І. (2014). Примусові робітники з Київщини в системі економічної експлуатації Третього Рейху (1942–1945 рр.). *Література та культура Полісся. Серія: Історичні науки,* 76, 170–179.

Перепелиця, Г. (2019). Мілітаризм. Енциклопедія Сучасної України (І. Дзюба, А. Жуковський, М. Железняк та ін., Ред.); НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. https://esu.com.ua/article-67622 (дата звернення: 07.03.2025).

Подлєсна, В. (2013). Інституційні основи впливу політики воєнного кейнсіанства на розвиток соціально-економічних циклів. *Економічна теорія: науково-практичний журнал,* 2, 74–86.

Речник Інституту національної пам'яті: економіка Третього рейху потребувала війни. *Polskie Radio.* 2023. https://www.polskieradio.pl/ (дата звернення: 09.03.2025).

Сальнікова, О. (2014). Державне управління військово-промисловим комплексом СРСР в 1920–1950 роки. *Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток»,* 3. http://www.dy.nayka.com.ua/ (дата звернення: 09.03.2025).

Скібіцька, Ю., & Коберник, К. Північна Корея стала важливим воєнним союзником Росії і продає їй ракети. Чи можуть вони переломити хід війни і як багато зброї ще має КНДР – відповідають дослідники з Південної Кореї та Японії. *Бабель.* 2024. https://babel.ua/texts/ (дата звернення: 10.03.2025).

Чи може економіка виграти від війни. *FINBALANCE.* 01.09.2014. https://finbalance.com.ua/news/ (дата звернення: 08.03.2025).

Шевченко, О. (2008). Критерії розвитку ідеології націонал-соціалізму у 20-х – на початку 30-х років XX ст. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 6: Історичні науки,* 5, 21–23.

Mann, M. (1984). Capitalism and Militarism. У *War, State and Society,* 25–46. https://link.springer.com/chapter/ (дата звернення: 06.03.2025).

References:

Vietrov, I., & Sakhanchuk, V. (2022). Sotsialno-ekonomichnyi vymir vidbudovy industrii Ukrainy u druhii polovyni 40-kh rokiv: metodolohichni aspekty vykladannia v istorychnykh kursakh [Socio-economic dimension of Ukraine's postwar industrial recovery in the late 1940s: Methodological aspects of teaching in history courses]. Naukovi Zapysky Natsionalnoho Pedahohichnoho Universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriia: Pedahohichni Nauky, 154, 5–19.

Voznyi, K. Z. (2010). Viina: vid ekonomichnykh motyviv do naslidkiv [War: From economic motives to consequences]. Ekonomichnyi Chasopys XXI, (9–10), 13–18.

Defense Express. (2024). KNDR maie 300 viiskovykh zavodiv, na yakykh pratsiuie 500 tysiach pratsivnykiv… [North Korea has 300 military factories with 500,000 workers…]. Retrieved from: https://defence-ua.com/weapon_and_tech.html (accessed: 09.03.2025).

Kozytskyi, A. (2012). Istoriia Ukrainy [History of Ukraine]. Lviv: LA "Piramida".

Lysenko, O. Ye. (2012). Prymusova pratsia: poniattia, yavyshche, istorychnyi kontekst [Forced labor: Concept, phenomenon, historical context]. In R. Piljavets & V. Yaremenko (Eds.), Viina. Okupatsiia. Pam'iat: Conference materials (Kyiv, Sept 27, 2012), pp. 15–20. Kyiv: NVC "Priorytety".

Maiovets, Ye. Y., & Yarema, O. R. (2015). Militaryzatsiia ekonomiky yak chynnyk ekonomichnoho zrostannia v Ukraini [Militarization of the economy as a factor in Ukraine's economic growth]. Naukovyi Visnyk NLTU Ukrainy, 25.3, 199–206.

Marshytska, V. V., & Boltaievskyi, I. Yu. (2014). Prymusovi robitnyky z Kyishchyny u systemi ekonomichnoi ekspluatatsii Tretoho Reikhu (1942–1945 rr.) [Forced laborers from Kyiv region in the Nazi economic exploitation system (1942–1945)]. Literatura ta Kultura Polissia. Seriia: Istorychni Nauky, 76, 170–179.

Perepelytsia, H. M. (2019). Militaryzm [Militarism]. In Encyclopedia of Modern Ukraine. Retrieved from: https://esu.com.ua/article-67622 (accessed: 07.03.2025).

Podlesna, V. (2013). Instytutsiini osnovy vplyvu polityky voiennoho keinsianstva na rozvytok sotsialno-ekonomichnykh tsykliv [Institutional basis of wartime Keynesian policy influence on socio-economic cycles]. Ekonomichna Teoriia, (2), 74–86.

Polskie Radio. (2023). Rechnyk Instytutu natsionalnoi pam'iati: ekonomika Tretoho Reikhu potrebuvla viiny [National Memory Institute spokesperson: Nazi Germany's economy needed war]. Retrieved from: https://www.polskieradio.pl/ (accessed: 09.03.2025).

Salnikova, O. F. (2014). Derzhavne upravlinnia viiskovo-promyslovym kompleksom SRSR v 1920–1950 roky [State management of the USSR military-industrial complex in 1920–1950]. Derzhavne Upravlinnia: Udoskonalennia ta Rozvytok, (3). Retrieved from: http://www.dy.nayka.com.ua/ (accessed: 09.03.2025).

Skibitska, Yu., & Kobernyk, K. (2024). Pivnichna Koreia – vazhlyvyi voiennyi soiuznyk rosii: chi mozhut ii rakety perelomyty khid viiny [North Korea as Russia's key military ally: Can its missiles change the war?]. Babel. Retrieved from: https://babel.ua/texts/ (accessed: 10.03.2025).

Finbalance. (2014, September 1). Chy mozhe ekonomika vyhraty vid viiny [Can the economy benefit from war?]. Retrieved from: https://finbalance.com.ua/news/ (accessed: 08.03.2025).

Shevchenko, O. (2008). Kryterii rozvytku ideolohii natsional-sotsializmu v 20-kh – pochatku 30-kh rokakh XX st. [Development criteria for the ideology of National Socialism in the 1920s–early 1930s]. Nauk. Chasopys NPU im. M. P. Drahomanova. Seriia 6, Istorychni Nauky, (5), 21–23.

Mann, M. (1984). Capitalism and Militarism. In War, State and Society (pp. 25–46). Retrieved from: https://link.springer.com/chapter/ (accessed: 06.03.2025).

Дата надходження статті: 14.10.2025
Дата прийняття статті: 10.11.2025
Опубліковано: 26.12.2025